

Alevi Kültüründe Ölüm Ritüelleri ile İslam Öncesi Türklerin Ölüm Ritüellerine Karşılaştırmalı Genel Bakış

A Comparative Overview of Death Rituals in Alevi Culture and Pre-Islamic Turkic Death Rituals

Mehmet Alperen Kılboz*

Öz

Ritüeller toplumları bir araya getiren, kimlik oluşturan, geçmişi hatırlatan unsurlar olarak karşımıza çıkar. Genellikle belirli bir toplum veya kültür içerisinde ortak paylaşılan değerler bütünüdür. . Bu çalışmada Bu çalışmada Alevi İnançının ve İslam Öncesi Türk İnançının ölüm ile ilgili inanış ve uygulamalarına yakından bakılacak.

Ölüm, insan hayatının kaçınılmaz bir gerçeğidir ve farklı kültürlerde bu geçiş sürecini anlama ve ona anlam katma biçimleri büyük çeşitlilik gösterir. Ölüm kültürel olarak insanların yaşam boyunca kabul ettiği, anlamlandırdığı ve ritüellerle çevrelediği bir fenomendir. Bu çalışmada, özellikle Alevi İnanç ve İslam Öncesi Türk inancı içinde ölüm ritüellerine genel hatlarıyla bakacağız. Alevilik, özgün inançları ve ibadet biçimleriyle tanınan bir İslam yorumu olarak öne çıkar. Alevilikte ölüm, sadece fiziksel bir ayrılık değil, aynı zamanda ruhsal bir geçiş olarak kabul edilir. Alevilerde cenaze törenleri genellikle cem evlerinde düzenlenen ayinlerle gerçekleşir. Bu ayinlerde, topluluk dua, zikir ve semahlarla bir araya gelerek ölenin ruhuna saygı gösterir ve manevi bir destek sağlar. İslam Öncesi Türk kültüründe ise ölüm, tarihsel ve kültürel derinliklerle şekillenmiş geleneksel ritüellerle kutlanır. Cenaze törenleri genellikle aile ve topluluk tarafından düzenlenir. Ölenin evinde ağıt ve yas süreci yaşanır, komşular ve dostlar ziyaret edilir. Cenaze namazı, cami veya mezarlıkta düzenlenir ve defin işlemi gerçekleştirilir. Her iki kültürde de ortak olan bir tema, ölüm ritüellerinin

* Mail: alperenklbz@gmail.com, ORCID: 0009-0009-6998-2755

toplumsal bir birlik ve dayanışma ortamı yaratma amacını taşımasıdır. Alevilikte vurgulanan eşitlik ve Türk kültüründe aile bağlarına duyulan güçlü bağlılık, ölümlü yüzleşme sürecinde önemli bir role sahiptir. Sonuç olarak, Alevilik ve Türk kültürlerindeki ölüm ritüelleri, manevi bir geçişin ifadesi olarak değerlendirilebilir. Her iki kültürde ölümü anlamak, geçişi onurlandırmak ve topluluk içinde bir dayanışma duygusu yaratmak için benzersiz ritüeller ve adetler geliştirmiştir. Bu makale, Alevilik ve eski Türk topluluklarının ölümü ilgili kültürel pratiklerini inceleyerek, bu iki geleneğin ölüm anlayışını ve ritüellerini derinlemesine anlamaya çalışacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslâmiyet, Eski Türk İnanıcı, Alevi, Ritüel, Ölüm

Abstract

Rituals emerge as elements that bring societies together, form identity, and evoke the past. They are generally a set of shared values within a particular society or culture. In this study, we will closely examine the beliefs and practices related to death in societies that can be considered as separate cultures.

Death is an inevitable reality of human life, and the ways in which different cultures understand and attribute meaning to this transition process vary greatly. In this study, we will primarily look at death rituals within the contexts of Alevism and Turkish culture. Alevism stands out as an interpretation of Islam known for its unique beliefs and forms of worship. In Alevism, death is not merely seen as a physical separation but also as a spiritual transition. Funeral ceremonies among Alevis often take place through rituals held in cemevis (Alevi prayer houses). During these rituals, the community gathers to show respect for the deceased's soul through prayers, chants, and semah (a form of dance) performances, providing spiritual support. In Turkish culture, death is commemorated through traditional rituals shaped by historical and cultural depths. Funeral ceremonies are typically organized by the family and community. Mourning and grieving processes take place at the deceased's home, with neighbors and friends visiting to offer condolences. The funeral prayer is performed in a mosque or cemetery, followed by the burial process. A common theme shared by both cultures is the aim of death rituals to create a sense of social unity and solidarity. The emphasis on equality in Alevism and the strong attachment to family ties in Turkish culture play significant roles in confronting death. In conclusion, death rituals in Alevism and Turkish culture can be regarded as expressions of a spiritual transition. Both cultures have developed unique rituals and customs to understand death, honor the transition, and foster a sense of solidarity within the community. Keywords: Islam, Ancient Turkish Beliefs, Alevism, Ritual, DeathRituals emerge as elements that bring societies together, form identity, and evoke the past. They are generally a set of shared values within a particular society or culture. In this study, we will closely examine the beliefs and practices related to death in societies that can be considered as separate cultures. Death is an inevitable reality of human life, and the ways in which different cultures understand and attribute meaning to this transition process vary greatly. In this study, we will primarily look at death rituals within the contexts of Alevism and Turkish culture.

Alevism stands out as an interpretation of Islam known for its unique beliefs and forms of worship. In Alevism, death is not merely seen as a physical separation but also as a spiritual transition. Funeral ceremonies among Alevi often take place through rituals held in cemevis (Alevi prayer houses). During these rituals, the community gathers to show respect for the deceased's soul through prayers, chants, and semah (a form of dance) performances, providing spiritual support. In Turkish culture, death is commemorated through traditional rituals shaped by historical and cultural depths. Funeral ceremonies are typically organized by the family and community. Mourning and grieving processes take place at the deceased's home, with neighbors and friends visiting to offer condolences. The funeral prayer is performed in a mosque or cemetery, followed by the burial process. A common theme shared by both cultures is the aim of death rituals to create a sense of social unity and solidarity. The emphasis on equality in Alevism and the strong attachment to family ties in Turkish culture play significant roles in confronting death. In conclusion, death rituals in Alevism and Turkish culture can be regarded as expressions of a spiritual transition. Both cultures have developed unique rituals and customs to understand death, honor the transition, and foster a sense of solidarity within the community.

Keywords: Islam, Ancient Turkish Beliefs, Alevism, Ritual, Death

Giriş

Ölüm, bir canlının yaşam sürecinin sona ermesi ve biyolojik fonksiyonlarının tamamen durmasıdır. Fiziksel ölüm, vücuttaki organların işlevini kaybetmesiyle karakterizedir. Ancak, ölüm sadece biyolojik bir olgu değil, aynı zamanda kültürel, dini ve felsefi bir öneme sahiptir. Farklı kültürlerde ve inanç sistemlerinde ölüm, genellikle bir geçiş, ruhsal bir ayrılık veya diğer dünyaya bir adım olarak görülür. Bu nedenle, ölümün anlamı ve algılanışı, kültürden kültüre, inanç sisteminden inanç sistemine değişebilir. Ölüm, insanlık tarihinde merak, saygı, üzüntü ve anlam arayışının bir parçası olmuştur. Bu bağlamda Alevilik inancında ve geçmişten günümüze gelen Türk inanışlarında var olmuş ölüm ritüelleri ile kapsamlı araştırmalar yapılmıştır. Bu karşılaştırma ile birlikte kültürel farklılıkları göz önüne koymak, irdelemek ve tüm bunlar sonucunda ortaya çıkan zenginlikleri irdelemek açısından önemli bir çalışma olacaktır. İki toplumunda kültürlerine olan sadakatini de göz önüne alınca muazzam bir kültürel atmosfer gözlemlenebiliyor. Bu iki kültürlerini oluşturmuş toplumda ruha inanır ve bu ruhun ölümden sonra bedenden ayrılıp artık farklı bir yolculuğa çıktıklarına inanır. Genel hatlarıyla baktığımız zaman iki kültüründe ruh tabanlı bir düşünüşe sahip olması ve bu ruhun ölümlerle birlikte bedenden ayrılıp bir başka yolculuğa çıktığı görülebilir.

1. Alevi İnançına ve İslam Öncesi Türk İnançına Tarihsel Bakış

Türk toplumunun tarihsel varlığı net bir yıla veya tarihe dayandırılmasa da dünyanın en eski ve kadim topluluklarından olduğu birçok otorite tarafından kabul görmüştür. Var olduğu günden bu yana birçok dine ve tanrıya inanmış olan Türk toplumu, tüm bu süreç içinde birçok farklı ritüele, geleneğe ve inanişe sahiplik etmiştir. Prof. Dr. Neşet Çağatay'a göre ise Türklerin MÖ 1500 yılına doğru Çin'de var olan bir hükümdar soyu olan Çu (Chou) Türklerinden ortaya çıktığı düşünülmektedir (Çağatay, 1993: 1-2). Alevilik ise Hz. Muhammed'in ölümünden sonra yaşanan gelişmelere dayandırılmıştır. Nusayriler ile 13. yüzyılda Anadolu'daki etnik, sosyal ve dini yakınlaşmalarının bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve 16. yüzyılda Safeviler'in desteklemeleriyle gelişen Kızılbaşlar olduğu ileri sürülmektedir (Ocak, 1989: 368-369). Bir başka görüşe göre ise 13. yüzyılda İran'ın Kirmanşah şehrinden gelip Tunceli'ye yerleşen Seyyid Mahmud-I Kerim'in nesli olan Kureyş'ler ile birlikte Aleviliğin geldiğini ve Kureyşan ocağı adı altında yaşadıkları söylenmektedir. Kureyşan ocağına gönül verenlere göre Alevilik Hz. Muhammed'in emriyle insanlığa getirilen "son inanç yolu"dur. Bazı kimselere göre ise Hz. Muhammed'in ölümünden bir asır sonra ortaya çıktığı düşünülmektedir. Görüldüğü üzere iki toplumunda ortaya çıkışı ile tarihsel bir bulgu net olarak olmasa da iki toplumun aynı dönemde yaşadıklarını ve alışverişte bulunmaları zor gözüküyor. Bu çıkarım sadece İslam Öncesi Türk toplumu ile Alevi toplulukları kapsamaktadır. Bu sonuca bakıldığında zaman iki toplumunda birbirinden farklı ve kendilerine has gelenek ve göreneklerinin olmasını kaçınılmaz kılar.

2. Kültür Kavramı ve Değerlendirme

Kültür, bir topluluğun veya toplumun ortak değerlerini, inançlarını, normlarını, davranışlarını, sanatlarını, dilini, geleneklerini ve yaşam tarzını içeren geniş bir kavramdır. Kültür, bireylerin bir araya gelmesiyle, bir topluluğun tarihi, coğrafi konumu, deneyimleri ve etkileşimleri sonucunda şekillenir. Dilbilimcilere göre "kültür" kelimesi Latince'de "toprak kültürü" anlamında kullanılmış olan edere-cultura kelimesinden türemiştir (Mejuyev, 1987, s.22). Kültür ile ilgili bu nitelendirmeye göre Hem İslam Öncesi Türk inancının hem de Alevilik inancının gelenek ve göreneklerinde kalıcılık görülebilir. Çünkü iki toplumda yıllar boyunca birçok devletle, toplumla ve kültürle alışverişte bulunduğunu düşünürsek, kültürlerinin coğrafi konumlarını aşarak geniş çapta bir bölgeye yayıldığını gözlemleyebiliriz.

Türklerin birçok devletle ve toplumla kurduğu ulus dostluğu, toplumlar arasında kız alma-kız verme, ticaret yapma, savaşma ve bölgeyi ele geçirme durumunu göz önüne alırsak Türk kültürünün yaşlı bir çınar olduğunu söyleyebiliriz. Alevilikte ise biraz daha kapalı, kendine has ve alışverişe tam olarak açık olmayan kültürel normlar gözlemleyebiliriz. Günümüzde Alevi toplumun farklı kökenlerde yaşaması (Bkz: Türk Alevisi, Bektaşiler, Nusayriler vb.) kültürel çeşitliliği de ortaya çıkartan bir diğer unsurdur. Günümüzde Aleviler Sivas, Kahramanmaraş, Tunceli, Hatay, Erzincan, Yozgat, Elazığ ve Erzurum gibi Anadolu topraklarının kadim şehirlerinde toplum haline gelmişlerdir (Köksal, 1997: 1-2). Bu bölgelerin asırlardır kendilerine has geleneklerinin ve inanışlarının olması Alevi kültürüne de eşsiz katkılar yaptıkları inkâr edilmeyecek gerçeklerdendir.

3. Alevi İnancının ve İslam Öncesi Türk İnancının Ölümüne Karşı Bakışı

Ölüm basit bir ifadeyle bir canlının yaşamının sona ermesi ve biyolojik süreçlerin tamamen durmasıdır. Fiziksel olarak, ölüm genellikle kalp atışının durması, solunumun kesilmesi ve beyin fonksiyonlarının sona ermesiyle tanımlanır. Ölüm aynı zamanda kültürel, dini ve felsefi açılardan da çeşitli anlamlara gelebilir ve insanlık tarihinde merak, saygı, üzüntü ve anlam arayışının bir parçası olmuştur. Basit olarak ölümün tanımı bu şekilde olsa da ölüm, konu edinilen iki toplum içinde yeni bir hayatın habercisi olmakla birlikte olmasıyla birlikte sonrasının inancıyla da ilgili farklı inanışlar hakimdir.

İki toplumda da ölümün genel tanımı ruhun bedenden ayrılıp farklı dünyaya geçişi olarak tasvir edilir. Ruhun ölümle bağlantısı, çeşitli inanç sistemleri, felsefi yaklaşımlar ve kültürel perspektiflere göre değişiklik gösterebilir. Bazı inançlara göre, ölüm bedenin ruhtan ayrılması anlamına gelir ve ruhun ölümsüzlüğüne işaret eder. Diğer inanç sistemlerinde ise ölüm, ruhun varlığını sonlandıran bir süreç olarak kabul edilir. İslam ve Hristiyanlık gibi dinlerde, ölüm genellikle ruhun bedenden ayrılması olarak kabul edilir ve ölümden sonra ruhun bir sonraki yaşama geçeceği inancı yaygındır. Hinduizm ve Budizm gibi diğer dinlerde ise ölüm, reenkarnasyon veya nirvana gibi kavramlarla ilişkilendirilir. Felsefi açıdan, ruhun ölümle bağlantısı üzerine çeşitli tartışmalar ve teoriler bulunmaktadır. Dualist görüşlere göre, ruh ve beden ayrı varlıklardır ve ölüm, ruhun bedenden ayrılmasıyla gerçekleşir. Materyalist görüşler ise ruhun varlığını reddeder ve ölümü fiziksel bir son olarak kabul eder. Kültürel olarak, ölüm genellikle ruhun bedenden ayrılmasının yanı sıra ruhun başka dünyalara geçişini veya yaşayanlarla etkileşimini içeren ritüeller ve inançlarla ilişkilendirilir. Sonuç olarak, ruhun ölümle bağlantısı, bireyin inanç sistemine, kültürel arka planına ve felsefi görüşlerine bağlı olarak değişir ve çeşitli perspektiflerden incelenebilir.

İslamiyet öncesi Türk toplumu da diğer toplumlar gibi ölüm anını ve ölüm sonrasını düşünerek yaşamışlardır. Bu sebeple ölüm sadece bir inanç örgüsünün unsuru olarak kalmamış, bu dünya yaşamının etkilenmesi ve şekillenmesiyle sonuçlanmıştır. Türklerde ölüm ruhun bedeni terketmesiyle gerçekleşir. Türk inanışında bu ruhun özel adı ise Tın (ruh, can) anlamına gelmektedir (İbn mühenna, 1988: 73). Bu konu özelinde yol göstericisi ise Kaşgarlı Mahmut'tur. Kaşgarlı'da ölümden bahsederken "Anıng tını kesildü" derken aslında "onun ruhu çıktı" kastetmektedir (Kaşgarlı Mahmud, 2006, c.I: 339). Orhun abidelerinde "kuş oldu uçtu" ifadesi kullanılmaktadır. Bu ifade ile birlikte ruhun bir kuşa benzetildiği ve yükseldiği görülmektedir. Yine Orhun abidelerinde devlet erkanından birisinin vefatı üzerine ölmez ruhun "Şunkar kuşu" yani şahin kuşu ruhuyla birleştiği ifade edilmektedir (Caferoğlu, 1970: 172). Günümüzde de devam eden "kuş oldu uçtu" terimi eski Türk toplumundan kalan bir hazine olduğu görülmektedir. Alevilikte ise iki yorum bulunmaktadır. Bunlar: Hakk'a yürümek ve kalıbı dinlendirmek olarak geçer. Bu terimlerden yola çıkılırsa Alevilikte ölümün bir son olmadığı, bu olay ile birlikte farklı bir hayata geçiş yapılacağı düşünülür (Gül, 2022: 178-179). Beden artık yaşlanır ve yorulur. Bu yorgunlukla beraber artık işlevsiz hal alan vücudu ruh terk etmek durumunda kalır. Ruhunu veren Allah'tır ve o ruh onu yaratan Allah'a teslim olmaya gider. Yani ölüm özüne yani Allah'a kavuşmanın timsalidir. Alevilikte ayrıyeten öğretiler ve eğilimler vardır. Bu öğretiyi alıp yola girmeye de "İkrar Alma" denir. Bu tabir kısaca "ölmeden önce ölmek" anlamını taşır.

Kişinin bu öğretiye girmesi ve başarıya ulaşması için maddi ve manevi dilek, arzu ve isteklerinden vazgeçmesiyle gerçekleşir. Yani öğretiyi kabul eden kişi zaten irade olarak ölmüş oluyor ve ruhi ölümünü bekler vaziyete geçer. Bu yapılan öğretinin amacı diğer alemde ruh olarak hayat bulabilme isteğinden kaynaklanır. “Bir daha dünyaya gelsem bunları yapmazdım” düşüncesine ulaşmaları için ikrar töreni kişiye benimsenir (Özdemir, 2022: 178-181).

4. Kişi Ölünce Yapılan İşlemler

İslam öncesi dönemde yaşayan Türklerin ölümlerle ilgili uygulamaları, genellikle Şamanizm gibi geleneksel Türk inanç sistemlerine dayanıyor (Pamir, 2003: 156-168). Ancak bu dönemdeki detaylar zaman içinde değişiklik gösterebilir ve belirli Türk boyları veya toplulukları arasında farklılık arz edebilir. Eski Türklerde cennet, cehennem gibi inanışlar yoktur, sadece “göğe yükselme” tabirini kullanırlardı. Bu sebeple günümüzdeki gibi ölüyü hazırlama işleri olmazdı. Onlar ruh kuş olup göğe uçunca orada da yaşayacaklarına inandıkları için diğer dünyaya da bu dünyadaki gibi hazırlanırlardı. Bazı kaynaklara göre defin işlemi kişi hemen ölünce yapılmaz sonraki mevsim beklenirdi. Bazı kaynaklara göre ise hazırlıklar tamamlanır tamamlanmaz defin işlemi gerçekleştirilirdi. Bulunduğu topluma göre değişmekle birlikte şaman inancına sahip olan Türk boylarında kişinin ölümünden sonra şaman tarafından kutsanır ve kötü şeylerden arındırılıp diğer tarafa temiz gitmesi sağlanırdı. “Sagu” adı verilen acı ağıtlar da ölünün arkasından söylenirdi. Eski Türk inançlarında, “sagu” kavramı, insan hayatının kaderi veya önceden belirlenmiş talihle ilişkilendirilmiştir. Bazı kaynaklarda, “sagu”nun insanların kaderi veya kaderi hakkında belirleyici bir güç olduğu ve insanların yaşamlarını şekillendiren doğüstü bir varlık olduğu belirtilmiştir. Örneğin, Orhun Abideleri gibi eski Türk yazıtlarında, “sagu” terimi, Tanrı veya kaderle bağlantılı olarak kullanılmıştır. Ama genel kabul edilirlğe göre “sagu” ölen kişinin ardından söylenen, ölen kişinin yiğitliğini ve kahramanlığını anlatan şiirler olarak bilinir. Örneğin:

Ödlek arığ kevreği	Devir iyice kötüleşti
Yunçığ yavuz tovradı	Sefil ve kötüler güçlenip kuvvetlendi
Erdem yeme sevredi	Edep ve erdem iyice azaldı;
Ajun beğı çertilür	Çünkü dünyanın beyi yok oldu.

Eski Türkler ölen kişiyi gömmeden önce onu bir çadıra koyar ve bekletirdi. Ölen kişi insanlara duyurulur ve ona son görevlerini yerine getirmeleri için çağrıda bulunurlardı. Şaman veya önde gelen o dönemin inanç adamları onu çadır içinde günahlarından arındırıp bir ateşle çevresindeki kötü ruhları yok etmeyi amaçlamaktadır. Onu seven kişiler ve akrabaları tarafından adına kurban kesilir ve kurbanlar çadırın önüne konulurdu. Bazı kimseler ise üzüntüsünü göstermek için bazen saçını bazen de sakalını keserek matemini gösterirdi. Herodot’un değerlendirmelerine göre eski Türk devleti Olan İskitler’de ise ölen kişinin ardından akrabalarının duydukları acıyı göstermek için kendi yüzlerini keserek yaralarlardı. Siyah giyer ve üzüntülerini gösterirlerdi.

O döneme ait en önemli bilgilere kazılardan elde edilen bulgularla sahip olabiliyoruz. Bu kazılardan elde edilen en önemli bulgular ise mumyalama ve eşyalarla

gömmedir. Kişiyi eşyalarla gömmenin sebebi sonraki hayata inanma ve ruhun uçtuğu yerde yeni bir hayata başlayacak olmasından kaynaklanıyor. Giydiği kıyafetler, kullandığı takılar, sakladığı değerli eşyaları da kendisiyle birlikte gömülürdü. Atıyla birlikte gömülen kimselerinde varlığı kazılardan elde edilen bulgularla saptanmıştır. Bu ritüelin sebebi ise atının ölmüş kişiyi yapacağı yolculukta taşınmasından kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Ayrıyeten ölen kişinin varsa evlatları ve varsa eşinin de saçlarından veya sakallarından bir tutam kesilerek yanına koyulurdu. Mumyalamanın sebebi de aslında eşyalarla defnetme olayıyla bağlantılı görülebilir. Çünkü mumyalamanın amacı ölen kişinin vücudunun bozulmadan toprak altındaki kötü ruhlara ve yaratıklara karşı koruması temennisinden kaynaklı. Kişi mumyalanarak bu kötü ruhlara karşı koruma altında olur ve gittiği diğer dünyada kendisi gibi görünerek kendisini tanrıya sunardı. Bazı Türk toplumlarında ise ölüyü yakma ritüeli vardı. Bu Hun topluluklarında ufak çapta gözlemlenmiştir. Ögel bu âdetin Mazdeizm mezhebinin getirdiği bir sonuç olarak yorumlamıştır (Ögel, 2003: 92).

Alevilerde ise ölüm olduğu an ev sahiplerine yardımcı olunabilmek için ölüm haberi gerekli kimselere duyurulur. Bu andan itibaren duyan eş dost ölen kişinin evine gelir ve taziye dileklerini sunarlar ve yapılacak işlere yardımcı olurlar. Bulunan bölgeye göre tahtacılar (defin işleriyle ilgilenen kimseler) haber verilir. Çevreden herkes geldikten sonra yavaş yavaş cenaze merasimi tam anlamıyla başlar. Alevi inancından da Eski Türklerde olduğu gibi tekrar hayata gelme inancı olduğundan dolayı ölen kişi iyice temizlenir ve yolculuğuna hazırlanır. "Teneşir" adı verilen bir yere sırtüstü yatırılır. Edep yerleri örtüyle kapatılır ve başının altına bir yastık konur. Birisi suyu döker diğeri ise temizler. Bu işlemin sonucunda ölen kişi temiz bir şekilde Allah'ın huzuruna çıkmış olur. Tahtacılar ise üç kat kefen hazırlar ve ölü evine gelir. Bir kat kefen ölüyü diz kapaklarından boynuna kadar kaplar ve buna "sır perdesi" adı verilir. Diğer iki kat kefen ise baştan ve ayaktan geçirilmek üzere ölü tamamen örtülmüş olur. Bu eski Türklerde olan mumyalamaya benzese de aslında yapılaş amacı olarak birbirlerinden tamamen farklıdır ve karıştırılmaması gerekir.

Hasta kişi "Hakk'a yürüdüğünde" (öldüğünde), "Dede/Baba" veya görevi üstlenen bir er/bacı "Bismişah! Hakk Muhammet ya Ali!" der ve ruhunu teslim eden kimsenin gözleri açıksa kapatılır; ağız açıksa çenesini temiz bir tülbent/bez takılıp ağız kapatılarak baş kısmından bağlanır. "Alevilikte bu işlem sırasında Dede/er/bacı ölünün göğüs hizasında durup dualar veya gülbanklar okunur" (Aktaş, 2015:29). Helallik işlemi ise hem evin önünde hem de cenaze namazı kılınırken alınır. Cenaze "Cemevi"nde veya "musalla taşı"nda yapılabilmektedir. Burada Dede/Baba tarafından bir konuşma yapılarak katılanlardan helallik ister. Eski Türklerde olmayan en önemli şey ve farklılık "cenaze namazı"dır. İslamiyet'le birlikte hayata giren namaz kavramı cenazelerde de özel bir biçimde kılınmaktadır. Normal namazda edilen secde burada yoktur.

Alevilerde ölü Türklerle benzer şekilde derin bir toprağın içine gömülür. Ama burada en büyük fark Alevilerde sadece ölen kişinin defnedilmesidir. Çünkü Türklerde var olan sonraki hayatta ihtiyaç duyulacak eşyalar İslam dininde yoktur, zaten ölen kişi sonsuz bir dünyaya gideceği için orada her şeyin ona verileceğine inanırlar. Defin gerçekleşince ise "ölüye telkin" adındaki ritüel başlar. Burada Dede/Baba İslam inancına göre diğer tarafta ölüye sorulacak soruların doğru cevaplarını son kez ölüye bağırarak söyler ki gittiği tarafta yolunu bilsin. Daha sonrasında da Eski Türklerde de olduğu

gibi tüm işlemler bittikten sonra taziyeye geçilir ve ölen kişinin yakınları birbirlerini teskin ederken komşu ve diğer çevre insanları da yakın çevreye yardımcı olmaya çalışır. Gençler ikramları yapar herhangi bir sorunu olanlarla ilgilenir büyükler ise birlikte oturarak ölüyü yâd ederler. Aynı geleneği Eski Türklerde de görmemiz mümkün. Bu gerek şaman olsun gerek farklı bir din adamı olsun tüm görevlerini tamamladıktan sonra taziyeye geçer ve insanlar ölen kişinin ailesini teskin ederler.

Eski Türklerden kalan bir gelenek olan “kutsal” ya da “uğurlu” olarak adlandırılan rakam ve sayıların izlerini Alevilikte de görmekteyiz. Eski Türklerde hükümdarlar kırk gün boyunca naaşlarıyla birlikte boy boy dolaştırılır ve kırkinci günün sonunda defnediler. Bu defin işlemiyle birlikte ahaliye yemek veya içecek ikramı yapılır. Bu durum genel hatlarıyla Alevilikte de vardır. Kişi öldüğü günden itibaren kırk gün boyunca farklı farklı kimselere süt götürülür. Bu birisinin sevdiği kişi de olabilir, yardıma muhtaç birisi de. Bir diğer Alevi geleneği ise “can aş” veya “kırk yemeği” olarak adlandırılır. Bu yemekler Eski Türklerden kalan bir rakam âdeti olarak ölümün üçüncü yedinci ve özellikle kırkinci günü verilir. Yardıma muhtaç kimseler gelir yemeklerini yer ettikleri duayla da ölen kişinin ahiretine yardımcı olunur (Aktaş, 2015:53). Kırk gün boyunca naaşın gezdirilmesi, yemeklerin verilmesinin temel sebebinde hem Türklerin sayı ve rakamlara kattığı kutsallık ve ölümlerin kırk gün boyunca evinin etrafında dolaştığına inanılmasıdır. Rakam ve sayılara kutsallık atfedilmesinin İslam öncesi Türk toplumundan kalan bir gelenek olduğu göz önüne alınırsa, farklı coğrafya ve farklı yüzyıllarda yaşamış bu iki toplumun tarihi bir döneminde kültürel alışverişte bulduklarını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Sonuç

Bu makalede, Alevilerin ve eski Türklerin ölümle başa çıkma süreçlerine dair kültürel ritüelleri incelenmiştir. Alevilikteki cem ayinleri, cenaze törenleri ve mezar ziyaretleri, topluluğun ölen bireye olan bağlılığını ve manevi destek sistemini vurguluyor. Alevi inancındaki eşitlik ve dayanışma, ölümle yüzleşme sürecini bir topluluk olayına dönüştürerek bireyler arasında güçlü bağlar oluşturuyor.

Eski Türk kültüründe ise ölüm ritüelleri genellikle Şamanist inançlar çerçevesinde şekilleniyor. Ölümden sonraki hayata olan inançlar, mezarlık yerleşimleri ve ritüel eşyaların ölümlerle birlikte gömülmesi, eski Türklerin ruhani geçişe verdikleri önemi yansıtıyor. Bu uygulamalar, ölümden sonraki yaşamın korunması ve ölenin ruhunun huzura kavuşması amacını taşıyordu.

Her iki kültürde de ölüm, sadece fiziksel bir ayrılık değil, aynı zamanda ruhsal bir geçiş olarak kabul ediliyor. Kültürel ritüeller, topluluğun bir araya gelmesini sağlayarak bir anlam ve anlam çerçevesi oluşturuyor. Alevilik ve eski Türk kültürü, ölümle yüzleşme sürecini, toplumun bir parçası olarak anlamlı bir şekilde yaşamının bir yolu olarak görüyor.

Bu makale, Alevi ve eski Türk kültürlerinde ölümle ilgili uygulamaların zenginliğini ve bu uygulamaların topluluklar için nasıl bir anlam taşıdığını anlamak isteyenler için bir başlangıç noktasıdır. Kültürel mirasın korunması ve anlaşılması, bu ritüellerin devam etmesiyle mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

AKTAŞ, A. (2015) “Alevilerde Ölüm, Cenaze, Yas İlgili İnanış ve Ritüeller”, Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları Dergisi

CAFEROĞLU, A. (1070) “Türklerde Av Kültü ve Müessesesi”, VII.Türk Tarih Kongresi s.169-175

ÇAĞATAY, N. (1993) “Türklerin Tarihteki Yeri ve Milli Özellikleri”, Türk Tarih Kurumu Yayınları

GÜL, İ. (2022), “Kültürel Değişimin Gelecek Kuşaklara Etkisi: Alevi-Bektaşi İnançında Hakka Yürüme Erkânı Örneği”, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

İBN MÜHENNA, (1988) İbn Mühenna Lügatı, çev: Abdullah Battal, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

KAŞGARLI Mahmud, (2006) Divanü Lugat-İt-Türk, I, II, III, IV. Cilt. Çev:Besim Atalay,Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara

KÖKSAL, A. (2017). Türkiye 1997 Genel Nüfus Sayımı Sonuçları Hakkında Düşünceler. DTCF Dergisi, 40(1-2).

MEJUYEV, V. (1987). Kültür ve Tarih. (S. H. Yokova, Çev.). Ankara: Başak Yayınları.

OCAK, A. Y.(1989). “Alevi”, TDV İslam Ansiklopedisi, cilt: II, İstanbul, 1989.

ÖZDEMİR, A. R. (2022), Alevi-Bektaşi Yolunda İkrar Kavramının Kuramsal Çerçevesi, Kültür Araştırmaları Dergisi

PAMİR, A. (2003), “Türklerin Geleneksel Dini Şamanizm’in Orta Asya Eski Türk Kamu Hukuku’na Etkisi”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi.

Extended Abstract

While the historical existence of the Turkish community cannot be pinpointed to a specific year or date, it is widely accepted as one of the oldest and ancient communities in the world. Turks have adhered to various religious beliefs and gods throughout their history, developing diverse rituals, traditions, and beliefs over time. According to recent research, Turkish history can be traced back to the era of the Sumerians. Prof. Dr. Neşet Çağatay suggests that Turks may have descended from the Chu (Chou) ruling lineage in China around 1500 BCE. Alevism, on the other hand, emerged after the death of Prophet Muhammad. It originated in Anatolia in the 13th century as a result of interactions with Nusayris and later evolved with the support of the Safavids, forming the Kizilbash sect within Alevism. Another perspective suggests that Alevism was introduced by the Kureysh family, descendants of Seyyid Mahmud-I Kerim, who migrated from the city of Kermanshah in Iran to Tunceli. However, the lack of clear historical origins for both communities makes it difficult to confirm that they coexisted and interacted during the same period. This inference is limited to the pre-Islamic Turkish community and Alevi groups, indicating that both communities inevitably have their distinct traditions and rituals.

Culture is a broad concept encompassing the values, beliefs, behaviors, and lifestyle of a society. Both Turkish culture and Alevi tradition have rich and diverse customs. The interaction of Turks with various societies throughout history has contributed to the spread of their culture across a wide geographical area. Alevism, on the other hand, has a unique and insular cultural structure, with Alevi communities from different backgrounds living in various regions of Anatolia. The longstanding presence of distinct traditions in these regions has enriched Alevi culture.

Death is defined as the cessation of life and biological processes, marked by the cessation of heartbeat, respiration, and brain function. Culturally, religiously, and philosophically, it can carry various meanings and has been a significant topic throughout human history. In Turkish society and Alevi tradition, death is understood as the separation of the soul from the body and transition to another world. Belief systems, philosophical views, and cultural practices offer diverse perspectives on death. In Turkish beliefs, death is depicted as the departure of the soul from the body, while in Alevism, death is not considered as an end but rather as a transition to a different life. Accepting death in Alevism and relinquishing worldly desires is considered as spiritual death, aiming for the soul to find life as a spiritual being in the other realm.

Death is defined as the cessation of life and biological processes, marked by the cessation of heartbeat, respiration, and brain function. Culturally, religiously, and philosophically, it can carry various meanings and has been a significant topic throughout human history. In Turkish society and Alevi tradition, death is understood as the separation of the soul from the body and transition to another world. Belief systems, philosophical views, and cultural practices offer diverse perspectives on death. In Turkish beliefs, death is depicted as the departure of the soul from the body, while in Alevism, death is not considered as an end but rather as a transition to a different life. Accepting death in Alevism and relinquishing worldly desires is considered as spiritual death, aiming for the soul to find life as a spiritual being in the other realm.

The ancient Turks would place the deceased in a tent and wait before burial. Death would be announced to people, and they would be called upon to fulfill their final duties to their loved ones. Shamans or religious figures would purify the deceased from their sins inside the tent by surrounding them with fire to ward off evil spirits. Sacrifices would be made on behalf of the deceased by their loved ones, and the offerings would be placed in front of the tent. Some individuals would cut their hair or beard to show mourning. In some communities, people would cut their faces to display grief and wear black clothing. Evidence from excavations indicates the existence of burial rituals involving mummification and interment with belongings in ancient Turkish societies. Belief in the afterlife and the idea that the soul would embark on a new journey led to burial with belongings. The person's clothing, jewelry, and valuable items would also be buried with them. The presence of individuals buried with their horses has also been determined through excavations, and the purpose of this ritual was believed to be the horse carrying the deceased on their final journey. A lock of hair or beard from offspring or a spouse would be placed next to the deceased. The purpose of mummification was to preserve the body from decay and protect it from evil spirits and creatures underground. Some Turkish communities also practiced cremation rituals, which were observed on a small scale among the Hun communities, and some sources attribute this ritual to the influence of the Mazdeism sect.

In pre-Islamic Turkish societies, death practices were generally based on traditional belief systems, especially Shamanism. During this period, beliefs regarding the afterlife such as heaven or hell were not widespread; instead, concepts like "ascending to the sky" were used. Therefore, preparations for the deceased were not made like they are today; preparations were made for the journey to the other world because they believed their souls would ascend to the sky and live there. According to some sources, the burial process was not immediate after death but would take place either in the following season or after preparations were completed. In Turkic tribes with Shamanistic beliefs, the deceased would be blessed and cleansed by the shaman to safely pass to the other side. "Sagu," or mourning songs, would be sung for the deceased, praising their bravery and heroism. In ancient Turkish beliefs, the term "sagu" was associated with the fate or predetermined destiny of human life, while in some sources, it was used in connection with God or fate. These practices could vary among specific Turkic tribes or communities.

In Alevi communities, upon the announcement of a death, friends and relatives gather at the deceased person's home to offer condolences. The tahtacıs, who handle burial affairs, are informed, and the funeral ceremony begins. The deceased is thoroughly cleansed and prepared for the journey. During the preparation of the body, prayers are recited by the Dede/Baba or designated individual. The forgiveness process takes place both in front of the house and during the funeral prayer. The funeral can take place in a Cemevi or at the musalla stone. The funeral prayer is a practice influenced by Islam. The deceased is buried deep in the earth. However, in Alevism, only the burial of the deceased is mentioned because it is believed that the deceased will go to an eternal world where there is no need for belongings. After the burial, the Dede/Baba loudly recites the correct answers to the questions that will be asked of the deceased. Condolences are offered, and while the relatives comfort each other, others

in the community also try to assist. The tradition of providing meals and drinks for forty days, which originates from Turkish culture, is also observed in Alevism. Milk is taken to assist the soul of the deceased for forty days, and meals are provided under the names “can aşısı” or “kırk yemeği” (forty meals). These practices carry traces of sacred and auspicious numbers originating from Turkish culture in Alevism. In Alevi communities, upon the announcement of a death, friends and relatives gather at the deceased person’s home to offer condolences. The tahtacı, who handle burial affairs, are informed, and the funeral ceremony begins. The deceased is thoroughly cleansed and prepared for the journey. During the preparation of the body, prayers are recited by the Dede/Baba or designated individual. The forgiveness process takes place both in front of the house and during the funeral prayer. The funeral can take place in a Cemevi or at the musalla stone. The funeral prayer is a practice influenced by Islam. The deceased is buried deep in the earth. However, in Alevism, only the burial of the deceased is mentioned because it is believed that the deceased will go to an eternal world where there is no need for belongings. After the burial, the Dede/Baba loudly recites the correct answers to the questions that will be asked of the deceased. Condolences are offered, and while the relatives comfort each other, others in the community also try to assist. The tradition of providing meals and drinks for forty days, which originates from Turkish culture, is also observed in Alevism. Milk is taken to assist the soul of the deceased for forty days, and meals are provided under the names “can aşısı” or “kırk yemeği” (forty meals). These practices carry traces of sacred and auspicious numbers originating from Turkish culture in Alevism.

Etik Kurul İzni

Bu çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir. Yaşayan hiçbir canlı (insan ve hayvan) üzerinde araştırma yapılmamıştır. Makale edebiyat sahasına aittir.

Çatışma Beyanı

Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile arasında mali çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür

Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Ethics Committee Permission

Ethics committee permission is not required for this study. No research has been conducted on any living creature (human and animal). The article belongs to the field of literature.

Deconfliction Statement

The author of the article declares that there is no conflict of financial interest between him and any institution, organization, person related to this study.

Support and Thanks

Support was not received from any institution or organization in the study.